

Türkiye ve Arap Baharı: Değişimi Açıklamak ve Anlamak

RAMAZAN GÖZEN

Yıldırım Beyazıt Üniversitesi

ÖZ

Bu makalenin amacı, Arap Baharı ve Türkiye'nin dış politikasında görülen değişimi açıklamak ve anlamak için bir katkı yapmaktır. Arap Baharı kargaşasıyla karşılaşan Türkiye'nin dış politikasını şekillendiren deruni/içkin motivasyonları ve faktörleri ortaya koymaktadır. Makalenin iddiası; Türkiye'nin Arap Baharı'na dönük dış politikasının oluşumunda, öncelikle neorealistlerin belirttiği anarşik ortam şartlarında hakim olan belirsizlik ve şüpheler etkili olurken, en nihayetinde karar vericilerin kısmen bu ortamdan etkilenerek ama daha çok konstruktivistlerin/inşacıların belirttiği uluslararası sosyal değerler ve normlar ile liberal demokratik ve özgürlük değerleri yönünde verdikleri tercihler belirleyici olmuştur. Türk dış politikası bu süreçte neorealist tereddüt ve şüpheli pozisyonundan konstruktivist/inşacı ve liberal değer ve normlara dayalı bir pozisyona doğru değişim göstermiştir.

Anahtar Kelimeler: Arap Baharı ve Türkiye, değişimi anlamak ve açıklamak, Türk dış politikasında karar alma

Turkey and The Arab Spring: Explaining and Understanding The Change

ABSTRACT

This article aims to make a contribution to the explaining and understanding of change in the Arab Spring and Turkey's foreign policy therein. It reveals such deep-rooted /intrinsic motives and factors which shaped Turkey's foreign policy toward the Arab Spring turmoil. The article argues the following: In the formation of Turkish foreign policy towards the Arab Spring, while uncertainties and suspicions generated by what the neorealists argue as anarchical conditions were firstly and initially influential, the final choice was made more under the influence of international social values and norms as suggested by constructivist as well as liberal values, than under the influence of anarchical conditions. As a process Turkish foreign policy moved from a position of being hesitant and suspicious of the Arab Spring towards a position of siding with constructivist and liberal values and norms, consequently supporting the rioters and the Western allies.

Key Words: The Arab Spring and Turkey, understanding and explaining the change, decision-making in Turkish foreign policy

Türkiye'nin Arap Baharı gelişmelerine dönük tavrı, özellikle son dönem Türk dış politikası açısından oldukça ilginç bir resim ortaya koydu. AK Parti hükümeti, Arap Baharı öncesi dönemde komşularla sıfır problem, Ortadoğu'da düzen kuruculuk, bölgesel barış, istikrar, refah ve benzeri değerleri geliştirmek için çalışıyordu (Gözen 2010, 2011). Böylesi büyük idealler ve ilkeler etrafında gelişen Türkiye'nin dış politikası Arap Baharı sürecinde çok keskin bir dönüşüm veya değişim yaşadı/yaşıyor. Bu değişim, Türkiye'nin bu ülkelere dönük örneğin bir yıl öncesindeki politikasıyla karşılaştırıldığında çok açık bir şekilde görülür. Aşağıda detaylarını vereceğimiz Suriye politikası, en tipik ve sembolik örnektir. Zira Türkiye'nin Beşar Esad'ın Suriye'si ile ilişkileri Arap Baharı başlamadan önce o kadar iyi ve ileri düzeye gitmişti ki, iki ülke ortak 'bakanlar kurulu' yapıyor, vizeleri ve neredeyse 'sınırları' kaldırıyor, hatta Lübnan ve Ürdün'ü de içine alacak şekilde serbest pazar alanı oluşturulması planlanıyordu (Zaman 26.09.2010; <http://nethaberci.com>). Ancak Arap Baharı'nda Türkiye'nin Suriye politikası, karşılıklı tehdit ve uyarılardan askeri müdahale söylentilerine kadar giden bir kriz, gerginlik ve çatışma süreci sergiledi/sergiliyor (<http://www.f5haber.com...2589245>).

Bu durum; istekli, bilinçli, planlı veya istikrarlı bir politika şeklinde değil, Arap Baharı'ndaki gelişmelere tedrici ve reaksiyoner tavır şeklinde gelişmiştir. Zira bu süreç başladığında, Türkiye ne bölgeye dönük politikasını değiştirmek konusunda kesin bir iradeye sahipti, ne de yeni durum ve gelişmeler konusunda ön çalışma yaparak geleceğe dönük bir planlama ve yol haritası belirlemişti. Çünkü ne Arap Baharı gelişmeleri Türkiye'nin beklediği veya umduğu bir şeydi, ne de Türkiye'nin son dönemde geliştirdiği Ortadoğu politikası böylesi bir duruma dönük bir altyapıya ve tecrübeye sahipti. Bu nedenle, Türkiye'nin Arap Baharı'nın başından itibaren gelişen tavrı, dış ortamdaki gelişmelere bağlı olarak kademeli bir şekilde netleşti ve en sonunda net bir politika haline geldi. Dolayısıyla, Tunus'ta Yasemin Devrimi olarak başlayan Arap Baharı'na dönük Türkiye'nin politikası, uluslararası/bölgesel sistemdeki bir değişimin (yani Arap Baharı sürecinin) bu değişime muhatap olan bir aktörün (yani Türkiye'nin) dış politikasını çok kısa bir sürede nasıl kökten değiştirebileceğini gösteren ilginç bir örnek olarak gösterilebilir. AK Parti hükümetinin gelişmelere dönük olarak aşamalı bir şekilde değişen tavrını somut ülkelerle özetleyelim.

Tunus'taki gelişmelerin nispeten çok hızlı ve sorunsuz gelişmesi nedeniyle, Türkiye'nin bu olaya dönük tavrı genelde belirsiz olmakla birlikte prensip olarak Bin Ali'nin devrilmesine destek verme yönündeydi (Zaman 12.02.2011).¹ Ancak Arap Baharı sürecinin izleyen üç durağında, yani Libya, Mısır ve Suriye olaylarında, kısmen bu ülkelerdeki ayaklanmaların ülke içinde krizlere ve belirsizliklere yol açması nedeniyle ama kısmen de kendi politik tutumu ve algılamalarından kaynaklanan nedenlerle, Türkiye istikrarlı bir tutum ve politika ortaya koymadı ya da koyamadı.

Mısır olaylarında; Türkiye'nin başlangıçtaki tavrı, ne Tahrir meydanındaki ayaklananlardan ne de Mübarek yönetiminden yanaydı; ilk sekiz gün boyunca olaylara dönük bir tepki vermedi, sessiz kaldı (Çandar 2011).² Bu süreçte Mübarek ile de bağları koparmadığı için Türkiye içinden ve dışından AK Parti'nin muğlak tavrına ciddi eleştiriler yükseldi. Erdoğan hükümetinin ayaklananlar yanında saf tutması ve Mübarek'i desteklememesi yönünde talepler geldi (Şalakani 2011).³ Kısmen bu kamuoyu baskılarının etkisi altında kalarak, kısmen Mübarek aleyhindeki muhalefetin güçlü olduğu anlaşılınca, ama kısmen de Erdoğan ve diğer yetkililerin özellikle ABD yönetimi ve bölge ülkeleriyle yaptıkları telefon görüşmeleri ve diplomasinin yardımıyla (Radikal 31.01.2011),⁴ Türkiye hızla Mübarek'i eleştirmeye ve iktidarı bırakması için çağrı yapmaya başladı. Erdoğan, TBMM'de yaptığı bir konuşmada Türkiye'nin yeni tavrını gösteren net bir çıkış yaptı (Yeni Şafak 01.02.2011).⁵ Daha sonraki günlerde Türkiye'nin Müslüman Kardeşlere ve diğer muhalif güçlere destek verdiği, özellikle Mübarek gittikten sonra daha açık bir şekilde Mısır'da demokratikleşme sürecine katkı yaptığı görüldü.

Libya olayında; Kaddafi güçleri ile muhalifler çatışmaya başlayınca, Türkiye arabuluculuk yaparak sorunun çözülmesi için çaba sarf etti. Dışişleri Bakanı Davutoğlu ve diplomatlar, tarafların sorunu görüşerek çözmesi için girişimlerde bulundu (Zaman 21.02.2011).⁶ Ancak Libya'daki olaylar öyle bir tırmandı ki, Kaddafi'ye bağlı güçler ve kabileler ile muhalifler arasındaki çatışmalar iç savaşa doğru gidiyordu. Bu süreçte Türkiye bir yandan insani yardım ve kurtarma operasyonları düzenlerken; diğer yandan da olası bir askeri operasyona karşı olduğunu ilan etti. Başbakan Erdoğan, Batılı ülkelerin ve hatta NATO'nun Libya'nın petrol kaynakları için askeri operasyon yapmasının emperyalist bir tavır olduğunu açıkladı (<http://nethaberci.com...169387.html>). Bu sırada BM Güvenlik Konseyi'nin aldığı 1970 ve 1973 sayılı ambargo kararı, tüm süreci değiştirdi. Türkiye, geleneksel olduğu üzere, BM kararlarına tam destek verirken; sorunun hala barışçı yollardan çözülmesi beklentisi içindeydi. Ancak ambargo daha etkisini bile göstermeden, yani Fransa ve İngiltere'nin karardan çok kısa bir süre sonra Libya'ya askeri operasyon yapmaya başlaması, Türkiye'yi endişelendirdi. Türkiye, Fransa ve İngiltere'yi bir oldu-bitti ile savaşa gittiği için eleştirdi (Radikal 25.03.2011).

Fransa'nın öncülük ettiği bir askeri operasyonunu Libya'daki durumu daha da kötüleştirdiğinden endişe duyan Türkiye, operasyon sürecinde kendisinin de söz sahibi olabilmesi için NATO'nun devreye girmesini tercih etti. Başbakan Erdoğan, bu durumu "NATO'nun devreye girmesi ile belli yerlerde bir rahatlama oldu. Paris artık devre dışı kaldı" şeklinde ifade etti (Radikal 25.03.2011). Bunun üzerine başlayan NATO operasyonları, Türkiye'nin de sürece katılımına imkan verdi. Türkiye, NATO operasyonuna İzmir hava üssünü açarak ve Akdeniz'e deniz gücü göndererek katıldı; ancak Libya'ya hava saldırıları yapılmasına destek vermedi. Bu minvalde Türkiye Kaddafi re-

jimiyle ilişkisini tamamen keserken muhaliflere ev sahipliği yapmaya başladı (Radikal 24.08.2011). Muhalifleri açıkça destekleyerek artık kartlarını açık oynamaya başladı (<http://www.attabot.com...41774>).

Suriye olayında da Türkiye'nin tavrı öncekilerde olduğu gibi aşamalı bir şekilde giderek sertleşti; ancak buradaki tutumu diğerlerinden çok daha ileri bir noktaya gitti. Muhaliflerin Beşar Esad yönetimine karşı ayaklanmaları başlattığı ilk günlerde ve aylarda, hem Dışişleri Bakanı Davutoğlu ve MİT Başkanı Hakan Fidan'ı Suriye'ye giderek, hem de Erdoğan Esad ile telefonda görüşerek, soruna barışçı bir çözüm bulunması için çağrıda bulundu; Esad'ın reformlar yaparak muhalefeti ikna etmesini talep etti (Yetkin 2011). Türkiye'nin Esad'la diyalogu devam ettirmesindeki amaç, aynı zamanda Suriye'de çıkacak bir iç karışıklığın iç çatışmaya dönüşmesini önlemektir. Ancak bu örnekte de, Türkiye ilerleyen aylarda çok keskin bir tavır almaya ve açık bir şekilde Esad'ın iktidarı bırakmasını talep etmeye başladı.

Türkiye'nin Suriye politikası, sertlik ve meydan okuma bakımından belki de Türk dış politikası tarihinin en ilginç örneği oldu. Çünkü hem Başbakan Erdoğan hem de zaman zaman Davutoğlu, Esad'a karşı şahin tavır sergilediler. Erdoğan, Esad'ı sert bir şekilde eleştirdi ve onu zalim olarak tanımladı (Radikal 24.08.2011). Erdoğan'ın Suriye eleştirileri, özellikle Türkiye'nin Şam Büyükelçiliğine ve konsolosluklarına yapılan saldırılar ve Türk bayraklarının yakılması sonrasında daha da arttı. Türkiye'nin tepkisi, Suriye'ye ambargo uygulamaktan Suriye sınırında askeri tatbikatlar yapmaya, muhaliflere ev sahipliği yapmaya ve hatta Esad'a karşı uluslararası bir operasyonu talep etmeye kadar giden bir dizi uygulama ve retoriği içerdi.

Türkiye'nin Arap Baharı'na dönük tutumunun geldiği son noktaya baktığımızda, artarak tırmanan bir süreç takip ettiğini ve en sonunda somut bir politika haline geldiğini iddia etmek mümkündür. Bu süreci dört aşamaya ayırabiliriz. Birincisi, temkinli, endişeli, çekingen ve tereddütlü tutumdur. İkincisi, ayaklananlar ile diktatörler arasında arabuluculuk yaparak olayları yatıştırma ve bir iç savaş çıkmasını önleme çabasıdır. Üçüncüsü, ayaklananların yanında ve diktatörlerin karşısında net bir tutumdur ki bu Türkiye'nin Arap Baharı sürecini net bir şekilde desteklemeye başladığı anlamına gelir. Dördüncüsü de, özellikle Suriye örneğinde görülen bir durumdur ki, Türkiye bu aşamada Arap Baharı gelişmelerine ileri düzeyde katılmaya ve hatta zaman zaman sert bir politika izlemeye başlamış, Arap Baharı sürecinin daha da etkin bir şekilde devam etmesi yönünde hareket etmiştir. Bu son aşamada Türkiye'nin amaç, hedef, misyon ve vizyonu netleşmiş ve kesinleşmiştir. Bu durum bu makalenin yazıldığı günlerde hala devam etmekteydi.

Bu çalışmadaki hedefimiz Türkiye'nin Arap Baharı'na dönük bu değişken tavrını açıklamak ve anlaşılmasına katkı yapmaktır. Türkiye'nin, olayların başında temkinli

ve belirsiz bir politika izlerken daha sonra ayaklananları açık bir şekilde destekler hale gelişini anlamaya çalışmaktır. Yukarıda bu konuda bazı bilgiler verdik. Bu bilgiler belki Türkiye'nin tavrını "açıklamak" için yeterli olabilir, ancak "anlamak" için yeterli değildir. Zira "neden?" sorusuna cevap olarak iki tür bilgi ortaya koyabiliriz: Yukarıdaki açıklamalar, Türkiye ve Arap Baharı bağlamındaki gelişmeleri "betimleyerek" açıklamış, Türkiye'nin bu süreçteki olaylara dönük tavrının gelişim sürecini ortaya koymuştur. Ancak bu değişimi "anlamak" için değişimin deruni/içkin nedenlerini dikkate almamız gerekir. "Açıklamak" ve "anlamak" arasındaki fark kısaca şöyledir: Açıklamak, iki ya da daha fazla olgu ya da gelişme arasında illiyet bağı kurarak neden-sonuç ilişkisini ortaya koymak, "bilimsel-gözlemlenebilir" bir bağ kurmaktır. "Anlamak" ise, bir olgu veya gelişmenin altında yatan neden ya da nedenleri ortaya koymaktır. Anlamak için, gelişmeye kaynaklık eden içsel faktörleri hesaba katmak, yorumlamak ve değerlendirmek gerekir. İlgili faktör ya da faktörlerin, analiz biriminin/aktörün kararına ve tercihine yaptığı etkiyi dikkate almaktır. Bu süreç psikolojik ve siyasi nitelikte gelişir.

İzleyen bölümde, uluslararası ilişkiler analizinde yaygın olarak bilinen teorik yaklaşımlardan yararlanarak Türkiye'nin tavrının ya da politikasının anlaşılmasını sağlamaya çalışacağım. Bu teorilerden biri, Dış Politika Analizi bağlamındaki karar alma yaklaşımıdır. Dış politika karar alma sürecinin açıklanmasında dikkate alınması gereken en temel faktör, karar alıcılarıdır. Bu konuda önemli bir nokta, karar alıcıların sahip oldukları kişisel özelliklerin, değerlerin, vizyonun ve algılamaların rolünü ve etkisini incelemektir. Türkiye'nin Arap Baharı politikasının oluşumunda başrol oynayan aktör AK Parti hükümeti ve bakanları olduğuna göre, bu kadronun Arap dünyası, Ortadoğu ve değişim konusundaki görüşlerini, Arap Baharı gelişmeleri hakkındaki düşüncelerini dikkate almak gerekir. İkincisi, Türkiye'nin ve özellikle AK Parti'nin içinde bulunduğu uluslararası sistemin şartlarını ve bu şartların ortaya çıkardığı ihtimalleri dikkate almak gerekiyor ki, bunun için neorealist teorinin desteğine ihtiyacımız olacak. Neorealistlere göre, uluslararası sistemdeki "anarşik yapı" (devletlerin üstünde bağlayıcı bir otorite olmaması), devletlerin dış politikalarında endişe, tereddüt, korku ve kendi başının çaresine bakmak (*self-help*) gibi etkiler doğuruyor. Karar alıcıların, uluslararası anarşik ortamdan etkilenerek tedirgin olduklarını, bu yüzden de karar almakta ve hareket etmekte zorlandıklarını söyleyebiliriz. Ancak endişe ve zorlanmaların derecesi ne olursa olsun, devletlerin dış politikalarının en nihayetinde bir "tercihe" dayandığını, yani bir tarafa veya oluşuma doğru önceliklerinin olduğunu göz ardı etmemek gerekir. Karar alıcıların dış politika tercihlerinin oluşumunda realistler ve neorealistler açısından "maddi çıkarlar" etkili iken, liberaller açısından "demokrasi ve özgürlükler" ve sosyal konstruktivistler (inşacılar) açısından "uluslararası sosyal değerler ve normlar" etkilidir. Bu noktada Türkiye'nin Arap Baharı gelişmelerine dönük tavrında çıkarlar ve değerler/normlar ilişkisinin nasıl gerçekleştiğini açıklayacağız.

Bu üç teorik perspektiften baktığımda Türkiye'nin Arap Baharı'na dönük tavrının ya da politikasının anlaşılabilmesi için şu yolu izleyeceğim: öncelikle Arap Baharı'nın değişim kontekstini; ardından Türkiye ve AK Parti'nin Arap Baharı'na dönük tavrının ya da politikasının parametrelerini; en sonunda da Türkiye'nin tercihinde rol oynayan değerlerin ve normların etkisini açıklamaya çalışacağım.

ARAP BAHARI VE TÜRKİYE: DEĞİŞİMİN KONTEKSTİ

Arap Baharı gelişmelerinin öncelikle ilgili ülkelerde ama aynı zamanda tüm Ortadoğu ve uluslararası sistemde büyük bir değişim süreci başlattığı konusunda hiç şüphe yoktur. Tunus, Mısır, Libya'da diktatörlerin düşürülmesi ve yerine yeni yöneticilerin gelmiş olması bile kendi başına büyük bir değişim göstergesidir. Bu sürecin bundan sonraki aşamasında ve diğer ülkelerde nasıl gelişeceği ve ne tür yönetim şekillerinin ortaya çıkacağı gibi konularda hala belirsizlikler olsa da, Arap Baharı'nı öncelikle ilgili ülke halkları ama aynı zamanda bölge ve dünya siyaseti için yeni bir durum ve dönemin başlangıcı olarak kabul etmek gerekir.

Arap Baharı değişiminde yer alan belirsizliklerin temelinde, sadece gelişmelerin bundan sonra nasıl devam edeceği sorusu değil, daha önemlisi bu değişimin nedenlerinin ne olduğu yönünde şüpheler ve farklı görüşler bulunmaktadır. Bu noktada en temel tartışma konusu, Arap Baharı'nın ilgili ülkelerin kendi iç dinamikleri ve inisiyatifi ile mi, yoksa dış/uluslararası aktörlerin yönlendirmesi ve etkisiyle mi geliştiği sorusudur. Arap Baharı'nın nedeninin ya da nedenlerinin anlaşılması durumunda, geleceğiyle ilgili ipuçlarının da elde edilmesi mümkün olacaktır, öncelikle nedenlere bakmakta yarar vardır.

Hemen hemen tüm uluslararası gelişmeler gibi, Arap Baharı da tek bir neden veya faktöre indirgenerek açıklanamaz. Hatta Arap Baharı'nın kaynaklarının ulusal mı yoksa dışsal/uluslararası mı olduğu yönündeki tartışma bile doğru değildir; çünkü yüz-yılı aşkın süredir uluslararası sistemin "nüfuz edilmiş (*penetrated*)" bir bölgesi olan Ortadoğu'daki gelişmeleri uluslararası dinamiklerden bağımsız olarak açıklayamayacağımız gibi, bölge ülkelerinin iç kaynaklarını ve aktörlerini de göz ardı edemeyiz. Küreselleşmenin etkisi altında kalan her siyasal değişimde olduğu gibi, Ortadoğu bölgesindeki değişimin de içsel/ulusal ve dışsal/uluslararası faktörlerin bileşkesi olarak ortaya çıktığını düşünüyorum.

Bu çalışmanın kontekstini oluşturması bağlamında Arap Baharı'nın birbirine bağlı üç nedenini vurgulamanın yararlı olduğunu sanıyorum. Birincisi, Ortadoğu'da yaklaşık yüz yıldır devam eden diktatör ve otoriter devlet yapılarına tepki olarak oluşan toplumsal rahatsızlıklar ve baskıcı rejimler yerine demokratik hükümetler kurulması talebidir. Arap ülkelerindeki bireyler ve sivil toplum, hem mevcut baskıları yok etmek

(negatif özgürlük) hem de kendini devlet yönetimi süreçlerine dahil etmek (pozitif özgürlük) istemektedir. Bu katılım sadece insan hakları, demokrasi ve benzeri siyasal haklar değil, ekonomik sorunlarla ilgili talepler için de geçerlidir.

Dolayısıyla Arap Baharında değişimin ikinci faktörü, ülkedeki ekonomik eşitsizliklerin ortaya çıkardığı sorunlardır. İşsizlik, yoksulluk, yoksunluk, gelir adaletsizliği ve sömürü gibi sorunlar, halkların yaşam standartlarını zayıflattı. Buna bir de son yıllarda artan uluslararası mali ve ekonomik krizin yansımaları ve devlet yöneticilerinin veya yakınlarının yaptığı lüks ve savurgan harcamalar eklenince, halkın isyanı daha da büyüdü. Tunus'ta Yasemin Devriminin fitilini ateşleyen Buazzizi'nin seyyar satıcılık yaparken bir zabita tarafından tartaklanması ve arkasından kendini yakması ve ardından gelen halk ayaklanması, halkın ekonomik sorunlardaki hassasiyetini gösteren sembolik bir örnektir. Bu olay, aslında, başta Tunus olmak üzere Arap dünyasındaki patlama düzeyini göstermiştir.

Üçüncüsü, bu halkların içinde bulunduğu Ortadoğu şartlarının ve gelişmelerinin rolünü göz önünde bulundurmak gerekir. Ortadoğu ve İslam ülkelerinin on yıllardır karşı karşıya bulunduğu uluslararası siyasi ve güvenlik sorunları ile diğer krizler, son yıllarda daha da kötüleşti: Ortadoğu politikasının son yirmi yılda içinden geçmekte olduğu olumsuzluklarla dolu dönemi göz ardı etmemeliyiz. Soğuk Savaş'ın sona ermesinden en olumsuz etkilenen bölgenin Ortadoğu olduğunu söyleyebiliriz. İsrail'in Filistin topraklarını işgal etmesinden ABD'nin Irak'ı işgali ve İran'ı sürekli sıkıştırmasına kadar birçok sorun, bölgeyi büyük bir şiddet, çatışma ve savaş alanı haline getirmiş durumda. Bu sorunlara bu ülkelerin kendi halkları bir çözüm bulamadıkları gibi, diğer bölge devletleri ve yöneticileri de etkili olmamaktadır. Filistin sorununa çözüm konusunda hiçbir Arap ve hatta bölge ülkesinin etkili olamaması, halkların tepkilerini her geçen gün artırmıştır.

Tüm bu faktörlerin Arap Baharı'nda daha da etkili olmasını sağlayan, yani bu süreçte katalizör etkisi yapan iki önemli unsur vardır: Küreselleşme ve Türkiye örneği. Yukarıda belirttiğimiz faktörler, küreselleşme sürecinde daha da belirgin ve etkili hale gelmiştir. Son on yıllarda tüm dünyayı etkisi altına alan, birçok bölgede ve ülkede değişimleri zorlayan küreselleşme süreci, en nihayetinde Arap bölgesine yansımıştır. Dünya sisteminin temel dinamiği olan küreselleşmenin özelliklerinden biri, ulus-devlet yapılarını ve özellikle diktatörlükleri etkisi altına alarak değişime zorlamasıdır. Bu etkinin önemli bir boyutu da, halkların ve sivil toplumun devlet üzerindeki baskısını artırmasına fırsat tanımış olmasıdır. Dolayısıyla küreselleşme hem dışarıdan hem de içeriden yaptığı baskılarla ulus-devletin değişimine öncülük etmiştir. Tabiri uygunsuz, Soğuk Savaş sonrası dönemde "zamanın ruhu" küreselleşme ve değişimdir.

Normal şartlarda küreselleşme döneminde değişim ve reformların evrimsel bir şekilde gerçekleşmesi beklenir. Ancak eğer bu yöntem işlemiyorsa, halkın baskısı reform

ve değişimi zorlamaktadır. Arap Baharı'nda gerçekleşen değişim ikinci yöndeki değişimdir. Şöyle ki, küreselleşme araçları; Arap toplumlarını ve insanlarını, kendi yaşama standartları ile gelişmiş ülkelerdeki yaşama standartları arasındaki farkı daha çok görebilmelerine ve karşılaştırma yapmalarına imkan sağlamıştır. Medya ve diğer bilişim araçları, insanların demokrasi, siyasi katılım ve diğer hak ve özgürlükler konusundaki bilgi ve duyarlılığını artırmıştır. Dolayısıyla küreselleşme, Arap Baharı'nın oluşumunda doğrudan bir şekilde olmasa da çok ciddi bir hızlandırıcı etki yaratmıştır. Küreselleşmenin ekonomik sonuçları, birçok ülkeyi olduğu gibi Ortadoğu'yu da olumsuz etkilemiş; bölge halkalarının tepkisini artırmıştır.

Küreselleşme bağlamında bir başka unsur, küresel aktörlerin Arap Baharı gelişmelerine gösterdiği tepkilerin niteliğidir. Küreselleşmenin başat aktörleri olan ABD, Avrupalı devletler ve diğerlerinin, Arap Baharı gelişmelerine ilgisiz olduğunu düşünmek mümkün değildir. Ortadoğu'nun modern dönem oluşumunda ve yapılanmasında başrol oynayan İngiltere, Fransa ve daha sonra bölgeye giren ve etili olan ABD'nin Arap Baharı gelişmelerindeki rolü konusunda farklı düşünceler mevcuttur. Bazıları, Arap Baharı ayaklanmalarının bu ülkeler tarafından teşvik ve organize edildiğini iddia etmiştir. Ben bu görüşlere katılmamakla birlikte, bu ülkelerin rolünü tamamen göz ardı etmiyorum.

Kanaatime göre, başta ABD olmak üzere Batılı ülkelerin Arap Baharı'nın oluşum sürecindeki rolü, aktif ve doğrudan yönlendirme şeklinde değil, fakat pasif ve dolaylı yollardan katkı yapmak yoluyla olmuştur. Başta ABD olmak üzere diğer Batılı ülkeler, bölgeye dönük önceki politikalarından ve yaklaşımlarından farklı olarak, bu kez diktatörleri desteklememişler ya da yanlarında durmamışlardır. Özellikle Soğuk Savaş dönemi yıllarında olduğu gibi diktatörleri korumadıkları gibi, daha ileri giderek diktatörlerin (Bin Ali, Mübarek, Kaddafi ve Esad'ın) yönetimden çekilmesini istemiş; ayaklanan muhalif grupların taleplerine kulak verilmesi ve iktidarı bırakmaları için baskı yapmışlardır. Mısır, Libya ve Suriye örneklerinin hepsinde de ABD Başkanı Obama'dan Fransa Başkanı Sarkosy'e ve AB Dışişleri Bakanı Ashton'a kadar bütün liderler, Arap diktatörlerin çekilmesi için baskı yöntemleri kullanmışlardır. Bu ülkeler, geçmişten farklı olarak bu kez Arap ülkelerinde istikrarı değil değişimi tercih etmişler ve savunmuşlardır. Kısmen geçmişteki Irak ve Afganistan örneklerindeki "dışarıdan askeri güç" ile iktidar değişimlerinin ortaya çıkardığı olumsuz şartları hesaba katarak, kısmen küreselleşme sürecinde halkların özgürlük taleplerinin artık ret edilemeyeceğini veya görmezden gelinemeyeceğini dikkate alarak, kısmen de diktatörleri desteklemenin maliyetinin yüksek olması nedeniyle artık imkanının kalmadığını düşünerek, ayaklanan kesimlerin yanında yer almışlardır. Tunus'tan Suriye'ye yaygın ve güçlü ayaklanmaların olduğu bir durumda, diktatörleri desteklemenin artık mümkün ve hatta kendi çıkarlarına uygun olmadığına ikna olmuşlardır. On yıllardır

diktatörler altında yaşayan ve artık bu düzenin devam etmesini istemeyen halkların daha fazla kontrol altında tutulabilme imkanı kalmadığını fark etmişlerdir. Ortadoğu alt-sisteminin küresel sisteme entegre olması için onların da demokrasi ve kapitalist modele göre yeniden yapılandırılmasının yararına inanmışlardır.

Bu noktada, Batılı ülkelerin, özellikle ABD ve AB'nin Ortadoğu'da değişim konusunda zaten kararlı olduklarının, örneğin Irak'ta Saddam'ın devrilmesini ve İran'da rejim değişikliğini istediklerinin altını çizmek gerekiyor. Her ne kadar, örneğin Bush ve Yeni Muhafazakarlar ile bazı AB ülkeleri arasında bölgedeki değişimin şekli ve yönü konusunda anlaşmazlıklar olsa da, Ortadoğu'da demokrasi ve insan hakları gibi değerlerin gelişmesi yönünde ortak talep ve duyarlılıklar olduğunu biliyoruz. Ancak bu sürecin nasıl işleme gerektiği konusunda anlaşma yoktur. Yeni Muhafazakarların etkisindeki Bush'un ABD'si, Irak'a işgal yoluyla demokrasi getirmeye çalıştı ama istediği sonucu elde edemedi. Bu tecrübe ABD'ye, hatta Bush ve ardılı Obama'ya da önemli bir ders verdi: İşgal yoluyla demokrasi gelmesi maliyetlidir ve risklidir.

Bu dersi erken dönemde alanların başında Bush'un şahin Dışişleri Bakanı Condoleezza Rice vardı. Rice, Bush döneminin son yılında Ortadoğu'ya yaptığı bir ziyarette, ABD'nin bölgedeki diktatörleri savaş yoluyla düşüremeyeceğini, bunun yerine içeriden halkın baskısının daha etkili olacağını ileri sürmüştü. Ayrıca Rice, ABD ve Batının, Soğuk Savaş döneminde istikrarı korumak nedeniyle hep diktatörleri desteklediğini, ama artık bunun tekrar edilmemesi gerektiğini belirtmişti (Cruz 2011). Rice sanki Arap Baharı'nı tarif ediyor gibiydi. Bu görüş, elbette ki Arap Baharı'nın bir ABD projesi olduğu anlamına gelmez; zira Tunus, Mısır ve Libya'daki gelişmelerde de görüldüğü gibi, olaylara ABD'den daha çok Fransa ve İngiltere gibi AB ülkeleri etkili olmuşlardır. ABD'nin etkisi, yukarıda belirttiğim gibi, diktatörleri desteklememek şeklinde olmuştur.

Ama hem ABD'nin hem de AB'nin, Ortadoğu bölgesinde içeride gelişen süreçlerle reform ve demokratikleşme konusunda destek verdikleri belki de tek örnek, Türkiye'dir. Türkiye'nin Batıda Ortadoğu bölgesine model olarak gösterilmesinin nedeni de şudur: Türkiye'deki siyasal ve ekonomik dönüşüm modelinin hem daha az maliyetli (yani ciddi bir istikrarsızlığa maruz kalmadan dönüşümün gerçekleşmesi) hem de daha etkili (yani uzun dönem kalıcı) olmasıdır. İşte bu nedenle Türkiye'nin Arap Baharı'nın oluşumunda önemli bir rol oynamakta olduğunu söyleyebiliriz. Bununla son yıllarda sıklıkla dile getirilen meşhur tabirle Türkiye'nin modeliği konusunu kast etmediğimi belirtiyim. Literatürde sıkça tartışılan Türkiye'nin bölgeye ya da İslam ülkelerine model olduğu iddiası (Pope 2011), Türkiye'nin ve Arap ülkelerin özelliklerinin birçok açıdan birbirinden farklı olmaları nedeniyle uygun değildir. Türkiye'nin devlet, rejim, tarih, toplum, kültür özellikleri ve sorunları Arap ülkelerindekilerle aynı değildir. Diğer yandan, Arap Baharı gelişmeleri, Türkiye'nin inisiyatifi veya yönlendirildiği bir süreçtir.

dirmesiyle başlamadığı gibi, Türkiye'nin etkisi altında gelişmedi/gelişmiyor. Aksine, Türkiye'nin Arap Baharı olaylarından sürpriz bir şekilde haberdar olduğunu, hatta şaşırıldığı yukarıda belirtmişim.

Türkiye'nin bölgeye planlı ve karşılıklı isteğe dayalı bir model olmamış olması, Arap Baharı gelişmelerinde hiçbir rolünün veya etkisinin olmadığı anlamına gelmez. Türkiye'nin son on yılda gerçekleştirdiği iç ve dış politik performansı başta Ortadoğu olmak üzere tüm yakın çevrede ilgi çekmiştir. Türkiye'nin iç politikada yaptığı demokratikleşme, ekonomik istikrar, sivil-asker ilişkilerindeki reformlar, din-siyaset ilişkilerinde gelişmeler; dış politikasında ise 1 Mart 2003 kararı, AB ile tam üyelik müzakere sürecinin başlaması, Filistin sorununa çözüm için İsrail üzerinde uyguladığı baskı politikası ve küreselleşme sürecinde yükselen konumu ve tüm bunların AK Parti kimliğinde bir muhafazakar-geleneksel-İslam kökenli parti tarafından yapılmış olması, Arap dünyasında büyük bir ilgi ve sempati uyandırmıştı. Tüm bu gelişmelerin Arap Baharına etkisini anlamak için Arap ülkelerinin medyalarındaki son dönem yayınları incelemek yeterli olacaktır. Arap medyasında Araplar ile Türkiye'nin tecrübesini kıyaslayan birçok yazı üretilmiştir (<http://www.sondakikacom...3160893>).⁷ Türkiye'nin başarılarının Arap ülkelerinde de gerçekleşmesi gerektiğini ifade eden görüşler vardır. Türkiye'nin AB'yle müzakerelerin başlaması süreci yakından takip edilmiş; onlarca Arap gazeteci Brüksel'e kamp kurarak gelişmeleri kendi ülkesinin konusu gibi ilgilennmişti. Kemal Kirişçi'nin belirttiği gibi, Türkiye'nin "gösteri etkisi", Arap ve İslam dünyasında kendini bir süredir göstermekteydi (Kirişçi 2011). Türkiye'nin bu etkisinin özünde, Arap halklarının da Türkiye'dekine benzer değişimleri yapmak istemesi vardır denilebilir. Dolayısıyla bölge aktörlerinden biri olan Türkiye'nin son yıllarda yaptıklarının ve tecrübelerinin, Arap Baharından bağımsız olduğunu ileri sürmek doğru değildir.

Ortadoğu ve İslam dünyası, son yirmi yılda çok ciddi bir krizle karşı karşıya bulunuyor: Soğuk Savaş sonrasında ortaya çıkan istikrarsızlıklar, bu ülkelere olumsuz şekilde yansımıştır. Bu istikrarsızlıkların en son ve etkili örneği, 11 Eylül sonrasında yaşanan bölgesel ve ülkesel çöküşlerdir. 11 Eylül sonrasında ABD'nin izlediği politikalar, birçok İslam ülkesini olumsuz şekilde etkilemiştir. Afganistan ve Irak ABD'nin işgaline uğrarken, diğerleri ABD'nin 11 Eylül paradigmasının, yani bölge kaynaklı teröriste karşı savaş politikasının baskısı altında kalmıştır. Pakistan, İran ve Suudi Arabistan gibi ülkeler buna örnek olarak verilebilir.

İslam ülkeleri arasında 11 Eylül konjonktüründen ve paradigmasından olumsuz etkilenmediği gibi, hatta bazı avantajlar elde eden ülkeler de olmuştur ki, bunlarına başında Türkiye gösterilebilir. Türkiye'nin 11 Eylül sonrasında içinden geçtiği değişim-dönüşüm süreci ve kendini yeni uluslararası düzene adapte etme yeteneği, bazı eksiklikleri bulunsa da, tüm dünyada büyük bir ilgi ve destek bulmuştur. Türkiye'nin bu

dönemde dış politikada AB ile hızla yakınlaşması ve böylece uluslararası sistemdeki konumunu güçlendirmesi, iç politikada ise çağdaş değerler ve anlayışa uygun bir şekilde demokrasi ve ilgili değerleri geliştirmesi, Türkiye ve dış politikasının öne çıkmasını sağlamıştır.

Türkiye'nin Arap ve Ortadoğu'da etkili olmasının bir başka nedeni şudur. Türkiye, özellikle son dönemde Müslüman ülkelere ve Ortadoğu'ya yakın ilgi göstermiş ve onları ilgilendiren temel sorunların çözümünde çok aktif bir diplomasi ve politika izlemiştir. Filistin sorununa ama özellikle Gazze'nin işgaline çözüm bulabilmek için İsrail üzerinde baskı uygulaması, Araplar ile İsrail arasında barış için arabuluculuk girişimleri yapması, başta Suriye olmak üzere tüm bölge ülkeleri ile yakın ticari, ekonomik, sosyal ve siyasal yakınlaşması ki bunlardan vizelerin kaldırılması, komşularla sıfır sorun politikası, Irak, İran, Suriye ve Lübnan'da istikrarlı bir düzen kurma çabaları gibi. Türkiye'nin 2002'den itibaren bölgeye dönük uyguladığı dış politika, bölge ülkelerinin de dikkatini çekmiştir. Arap devletleri ve liderleri, yıllardır savundukları ve en önemli meşruiyet kaynağı ve Arap sorunu olarak gördükleri Filistin ve Gazze meselesinde sessiz ve etkisiz kalırken, kendilerinden uzak olduklarına inandıkları Türkiye'nin "One Minute", "Mavi Marmara" gibi olaylar etrafında oynadığı aktif politika, Arap halklarında Türkiye'ye dönük sempatiyi artırırken kendi liderlerine dönük kızgınlık ve tepkiyi şiddetlendirmiştir.

Türkiye ile Arap ülkelerinin, genel toplum ve devlet özellikleri bakımından ciddi benzerliklerinin olduğunu ve birbirinden esinlenmelerine ya da etkilenmelerine kaynaklık edecek bazı ortak yönlerinin olduğunu dikkate almak gerekir. Türkiye ve Arap ülkelerinin siyasal İslam ve modernleşme tecrübeleri, özellikle Arap Baharı bağlamında önemlidir. Soğuk Savaş döneminde özellikle Seyyid Kutup ve Ebu'l Ala Al Mevdudi gibi İslamcı düşünürlerin etkisi altında gelişen konjonktürde önce Mısır gibi Arap ülkelerinde başlayan "siyasal İslami" düşüncesi Türkiye'ye de yayılmış, benzeri nitelikte akımları ve partileri ortaya çıkarmıştır. Arap dünyasındaki Müslüman Kardeşler ile Türkiye'de başta Necmettin Erbakan'ın Milli Görüş geleneği olmak üzere tüm siyasal İslamcı hareketlerin pek çok ortak noktalarının olduğu biliniyor. Her ne kadar çevresel bazı farklılıkları olsa da, Mısır, Tunus, Lübnan ve Ürdün gibi ülkelerdeki siyasal İslam beklentileri ile Türkiye'deki beklentilerin, örneğin İslam devleti ve şeriat arayışlarının, büyük oranda benzer olduğunu görmek gerekir. Yukarıdan aşağıya otoriter bir devlet anlayışına dayalı bir İslam devletinin kurulmasının Müslümanların tüm sorunlarına çözüm bulacağı beklentisi, Soğuk Savaş döneminde tüm bölgede çok yaygındı.

Siyasal İslam anlayışı, hala bazı temsilcileri ve akımları mevcut olsa da, sadece Türkiye'de değil tüm İslam ülkelerinde önemli bir dönüşüm geçirmektedir. Bu süreçte, yukarıda da belirttiğimiz özellikleri nedeniyle Türkiye'nin daha önde olduğunu görüyoruz. Türkiye'de Necmettin Erbakan ya da Seyyit Kutup anlayışındaki siyasal İslam

modelinin etkisini kaybetmiş olması, bölgedeki diğer ülkelerde yansımaları bulmuştur. Türkiye'deki AK Parti tecrübesi, bazı ülkelerde neredeyse birebir kopya edilmekte edilmektedir. Fas, Mısır, Tunus'taki yeni partiler, AK Parti'nin yaptığı türden bir değişmeye açık olmuştur. Bu süreçte Türkiye'den bölge ülkelerine bölgeden de Türkiye'ye ziyaretlere ve içeriklerine baktığımızda, modernlik ile İslami değerleri bütünleştirmeye çalışan bir sürecin bazı Arap ülkelerinde de olduğu görülür. Örneğin Tunus'taki NAHDA Partisi ve lideri Gannuşi'nin AK Parti'yi örnek almak istediklerini (<http://video.cnntrk.com/2011>);⁸ Mısır'daki ve Suriye'deki Müslüman Kardeşlerin temsilcilerinin Türkiye'ye gelerek AK Parti yetkilileri ile temas kurması ve AK Parti örneğinden yararlanacaklarının belirtmeleri gibi (Milliyet 2011).⁹

AK PARTİ'NİN/TÜRKİYE'NİN İSTİKRAR İÇİNDE DEĞİŞİM FELSEFESİ

Türkiye'nin, özellikle AK Parti hükümetinin Arap Baharı ayaklanmalarına dönük başlangıçta gösterdiği çekingen ve ikircikli tavrının nedenlerinden biri, işte bu kadar yakın benzerliğe sahip olmasıdır. Çünkü Türkiye, bu bölgede kendine yakın konumda ve hatta partner olan tarafları veya aktörleri karşısına almak istememiş; bunun yerine mevcut şartlar altında diyalog kurarak bu ülkelerde barış ve istikrar içinde değişim ve dönüşümü tercih etmiştir ki bu, AK Parti'nin siyaset anlayışı ya da felsefe ile de çok uyumlu bir durumdur.

AK Parti hükümetinin on yıllık iç ve dış politikasına baktığımızda şu özelliğini rahatlıkla ortaya koyabiliriz: İstikrar içinde değişim. Türkiye'nin ve özellikle AK Parti hükümetinin siyasal felsefesi, devrimsel değil evrimsel değişimden ve dönüşümden yanadır. Türkiye ve AK Parti, gerek tarihsel ve sosyo-kültürel olarak gerekse güncel tecrübeleri itibarıyla değişimin ancak istikrar ve barış içinde yapılmasından yanadır. Ne Türkiye geleneğinde ne de AK Parti geleneğinde devrimsel hareketlere ve değişimlere sempati ve yer yoktur. Türkiye'nin hem iç hem de dış politikasında hakim olan anlayışa göre, olumsuzluklar ve yanlışlıklar, aniden, hızlı ve radikal bir şekilde değil, bir süreç içinde, sükunetle ve evrimsel bir şekilde düzeltilmelidir. Devrim ve şiddet değil reform ve barış ilkesine göre hareket edilmelidir. Hatta AK Partinin on yıllık tecrübesinin bu felsefenin uygulanmasına dayandığını görmek mümkündür. Başbakan Erdoğan'ın sık sık belirttiği "her zaman dik duracağız ama diklenmeyeceğiz" (www.akparti.org.tr)¹⁰ veya "sorun çıkaran taraf olmayacağız" gibi ifadeler bu felsefenin söze yansayan örnekleridir.

Türkiye'nin, özellikle AK Parti hükümeti dönemi boyunca izlediği istikrar ve barıştan yana dış politikanın hem Batıda hem de Ortadoğu'da destek görmesi; istikrar ve barışı korumak için müzakere, işbirliği, anlaşma ve uzlaşma gibi yöntemleri kullanma

yanlısı olmasında etkili olmuştur. Diğer bir deyişle Türkiye, kısmen kendi iç politika gelenekleri ve kültüründen kaynaklanan nedenlerle kısmen de başta Ortadoğu olmak üzere çevresindeki ülkelerin hassas durumlar nedeniyle, bu ülkelerde devrimsel ve radikal değişimlerden ziyade evrimsel dönüşümlerden yana olmuş, bir gecelik çözümlerin kalıcı olmadığı düşüncesine sahip olmuştur. Türkiye'nin Tunus'tan başlayarak Arap Baharı'na bu yönde genel bir rezervinin olduğunu, sorunların kanlı ve şiddetli muhalefet veya iktidar süreçleri ile değil anlaşmalarla çözümünü desteklediğini gördük. İşte bu nedenle ve amaçla, Türkiye en başından itibaren, hem Mısır hem de Libya olayları patlak verince ani tepki vermek yerine, diplomasi ve diyalog yöntemini kullanmıştır. Dışişleri Bakanı Davutoğlu'nun Tunus, Mısır ve Libya'ya bizzat kendisi giderek veya özel temsilcilerini göndererek soruna çözüm bulma çabaları işte bu gelenek ve tercihin bir ürünüdür.

AK Parti hükümetleri ve liderleri, esasen, Türkiye'deki demokratikleşme, insan hakları, sivilleşme ve ekonomik büyüme gibi gelişmelerin, Arap dünyasında da olmasını istiyor veya bekliyordu. Dönemin Başbakanı şimdiki Cumhurbaşkanı Gül, 2003 yılında Tahran'daki İslam Konferansı (İşbirliği) Örgütü'nde yaptığı konuşmada, tüm İslam ülkelerinin demokratikleşme, insan ve kadın hakları, ekonomik ve siyasal gelişmenin sağlanabilmesi için reformlar yaparak dönüşüm yapmaları gereğini önermişti (Bila 2011; Mengi 2011). Türkiye'nin İslam Konferansı içindeki politikası yanında bölge ülkeleriyle geliştirdiği ilişkilerde bunun örneklerini görebiliriz. Türkiye ile birçok bölge ülkesi arasında imzalanan anlaşmalar ve kurulan Yüksek Düzeyli Stratejik İşbirliği Konseyleri çerçevesinde Türkiye ile bölge ülkeleri arasında ekonomik, ticari, kültürel, güvenlik ve diğer birçok alanda işbirliği ve dayanışma geliştirilmiştir. Türkiye'nin bölgedeki diktatörlerle yakın işbirliğine girmesinin amaçlarından birinin, bu Konseyler ve işbirlikleri aracılığıyla bu ülkelerde demokrasiye doğru evrimsel dönüşümü sağlamak olduğu söylenebilir. Türkiye'nin bu işbirliği ortamını tahrip etmek istememesi, son yıllarda yeşeren ümitlerinin bir anda yok olmasından hoşnut olmaması, elde edilen ekonomik, ticari, mali ve diğer varlıkların ve kazançlarını kaybedilmek istememesi gibi faktörler, Türkiye'nin Arap Baharı'na dönük tavrındaki "tedirginliğinin" nedenleri arasındadır.

İstikrar içinde değişim yaklaşımında etkili olan ilgili bir başka faktörün, Türkiye'nin son on yıllarda kendisinin içinden geçmekte olduğu siyasal, güvenlik ve askeri sorunların ortaya çıkardığı "istikrarsızlık" olduğunu düşünüyorum. PKK terörüyle mücadelenin hala devam etmesi ve bu süreçte birçok insanın hayatını kaybetmesi, demokratikleşme sürecinde yaşanan Ergenekon davası gibi sorunlar, AK Parti'nin hem düşünce olarak hem de dış politika olarak "istikrar içinde değişim" yaklaşımının oluşumunda etkili olmuştur.

Türkiye'nin Arap Baharı'na dönük şüpheli ve temkinli yaklaşımında, Türkiye'nin geleneksel dış politika yaklaşımı olan "bekle-gör" veya "Arapların işlerine karışma" anlayışının da etkili olduğunu kabul etmek gerekir. Türkiye özellikle 1960'lardan itibaren geliştirdiği "tarafsızlık" ilkesi çerçevesinde Ortadoğu'ya dönük dış politikasında çatışma, kriz ve benzeri bölgesel sorunlardan uzak durmuş, risk almaktan kaçınmıştır. Her ne kadar AK Parti hükümetleri ve dış politika uygulamaları bundan farklı bir durum ortaya koymuş olsa da, Türkiye'nin dış politikasında etkili olan bakanlık bürokrasinin ve geleneksel devlet aklının, bu tür olaylarda AK Parti'yi de etkilediğini söyleyebiliriz. AK Parti hükümetinin son yıllardaki AB politikalarında görülen daha statükocu ve gelenekselci eğilimin, Arap Baharı bağlamında kısa süreli de olsa tekrar ettiğini düşünüyorum.

Buna bir de, Ortadoğu'da giderek artan veya çözülemeyen ulusal düzeydeki krizlerin doğuracağı endişeyi eklemek gerekir. Irak'ın ve Afganistan'ın karşı karşıya bulunduğu iç istikrarsızlıklar, bunun sonucunda ortaya çıkan güvenlik krizleri, sadece bu ülkeleri değil Türkiye dahil diğer ülkeleri de olumsuz şekilde etkilemektedir. Irak'taki güç boşluğunun yarattığı terör ortamından yararlanan PKK'nın ve Afganistan'da mevcut kaos ve belirsizliğin Türkiye'nin bölgeyle ilişkilerine ne kadar çok zarar verdiği bilinmektedir. Benzeri bir olumsuzluğun başka bölge ülkelerinden de gelmesini önlenmeye, Türkiye'nin yakın ilişkilerinin olduğu Libya, Mısır ve Suriye gibi ülkelerdeki her türlü kaostun Türkiye'ye olumsuz şekilde yansımaları engellenmeye çalışılmıştır.

Bu tür ulusal sorunlar, Türkiye'yi bölgedeki her türlü şiddet, çatışma ve savaşa temkinli yakınlaşmasını motive etmektedir. Türkiye, Irak veya Afganistan örneğinin tekrar edilmesine, yani bir başka bölge ülkesinde daha iç karışıklık ve çatışmanın önlenmesine çaba sarf etmektedir ki, bunun en önemli örneği İran'ın nükleer programına dönük izlediği politikadır. Türkiye aslında İran'ın veya herhangi bir ülkenin nükleer silah edinmesine prensip olarak karşı olmasına rağmen, ABD ve diğer batılı ülkelerin İran'a yapacağı herhangi bir silahlı saldırıyı engellemeye çalışmaktadır. İran'a karşı askeri bir operasyonun sadece İran'da değil aynı zamanda tüm bölge ve Türkiye için büyük bir istikrarsızlık kaynağı olacağından "endişe etmekte"; daha da önemlisi böyle bir saldırının başta İsrail olmak üzere diğer batılı ülkelerin fırsatçı bir politika izleyerek İran'ı daha da istikrarsızlaştıracağından endişe duymaktadır.

Bu endişenin kaynağı, geçmişte yaşanan kötü tecrübelerin de etkisiyle "Neorealist" teorinin belirttiği "uluslararası anarşi" ortamının doğurduğu "belirsizlik", "kendi başının çaresine bak/self-help" ve "ihtiyatlılık" gibi faktörlerdir. Geçmişteki kötü tecrübelerden biri, ABD ve onu destekleyen ülkelerin "yalan-yanlış" bilgilerle Irak'ı işgal etmesi ve ardından gelişen çok büyük istikrarsızlık ve belirsizlik ortamıdır ki, bundan en çok zarar gören ülkelerin başında Türkiye gelmiştir. İşte bu tecrübe, Türkiye'yi İran başta olmak üzere tüm Ortadoğu olaylarında "temkinli", "şüpheli" ve "endişeli" yaklaşmaya itmektedir. Bu psikolojik ortam, Arap Baharı için de geçerli idi.

TÜRKİYE’NİN ŞÜPHECİLİĞİ: ANARŞİK ORTAMDA BELİRSİZLİK KAYNAKLARI

Türkiye; Mısır, Libya ve Suriye’deki ayaklanmaların ortaya çıkardığı istikrarsızlığın ve belirsizliğin yarattığı kararsızlığın içine düştü. Diktatörlüklerin sağladığı “nispi” istikrarın bozulmasının ülkelerde kaos yaratacağından ve bu kaosun diğer bölge ülkelerine de yansyacağından endişe duydu. Ama diğer yandan, ne Mübarek, Kaddafi ve Esad rejiminin ne de ayaklanmacıların lehinde net ve açık bir tavır sergiledi. Ne Mübarek’i savundu ne de ayaklanmacıları destekledi. Yapılan açıklamalarda, genelde dengeli ifadeler, yani hiç kimseyi gücendirmeyecek ama herkese mavi boncuk dağıtan bir tutum sergiledi. Libya durumunda ise daha ileri düzeyde bir şüphe ve güvensizlik ortaya koydu. Başbakan Erdoğan’ın “Batılı ülkelerin Libya’da petrol için çalıştıklarını” ve “NATO’nun bir askeri operasyonunun doğru olmayacağını” ileri sürmesi (Anadoluhaber 2011), Ahmet Davutoğlu’nun hem Kaddafi tarafı ile hem de muhaliflerle görüşmeler yaparak sorunun barışçı yollardan çözülmesi için gayret etmesi, yani Kaddafi’nin de içinde olduğu bir çözümden yana olduğunu yansıtması; Suriye’de ise ayaklanmacılarla Esad arasında görüşmelerin yapılması ve reform yoluyla çözüm bulunabilmesi için yoğun bir diplomatik ve siyasi arabuluculuk yapması, Türkiye’nin Arap Baharı’nın gelişimi konusunda duyduğu şüphenin göstergeleridir.

Türkiye’nin bu şüpheciliğinin iki boyutu vardı.:Biri somut diğeri de soyut güvensizlik algılamasıdır. Somut güvensizlik algılaması, Türkiye’nin sıfır sorun politikasının kazandırdığı doğrudan veya dolaylı, maddi veya imajsal kazançlarının zarar göreceği endişesinden kaynaklandı. Türkiye, son on yıla yakın sürede başta Arap ülkeleri olmak üzere tüm İslam dünyasında yükselen bir imaj kazanmış, bu imajına paralel olarak ilgili ülkelerle çok iyi ticari, ekonomik, sosyal, siyasal, diplomatik ve hatta stratejik ilişkiler geliştirmiştir. Bu ilişkilerin kopması ya da yara alması, sıfır sorun anlayışının uygulanmasına da olumsuz şekilde yansdı. Türkiye’nin Arap Baharı’ndaki “devrimsel değişimlere” bu nedenlerle destek vermekte tereddüt ettiğini söyleyebiliriz.

Türkiye’nin şüpheciliğinin ve temkinliliğinin nedenleri arasında, ekonomik veya ticari çıkarları yanında bu ülkelerde yaşayan veya çalışan Türkiye vatandaşlarının can ve mal güvenliğini koruma güdüsünün de elbette önemli bir rolü ve önemi vardı. Uzun ve orta vadede düşünüldüğünde, Türkiye’nin bu ülkelerdeki ve genel olarak tüm bölgedeki ekonomik, ticari veya sosyal çıkarlarının korunabilmesi için öncelikle doğru bir tutum takınması gerektiği açıktır. Ancak doğru davranışın ne olduğunu önceden bilmek, yukarıda belirttiğimiz nedenlerle, “anarşik yapı içindeki belirsizlik” ortamında pek mümkün değildi.

“Değerler” açısından bakıldığında, doğru davranışın ne olduğu elbette açık ve kesindi: İlgili ülkelerde ve tüm bölgede halkın taleplerine uygun, demokratik ve in-

san haklarına uyumlu bir devletin ve düzenin kurulmasına destek vermek gerekirdi. Ayaklanmacıların bu amaçla hareket ettiğini varsayarak, Türkiye'nin bu tarafa açıkça destek vermesi beklenirdi. Ancak demokratik hareketi destekleme sürecinin, gerekli şartlar oluşmadığı ve destekler verilmediği durumda ne kadar büyük bir felakete son bulduğunun örneklerini de her zaman akılda tutar, rasyonel karar alıcılar. Örneğin, Çin'deki Tienenman Meydan'ındaki özgürlük yanlısı insanların nasıl öldürüldükleri; Rusya'da "özgürlük mücadelesi" veren Çeçenistan halkının yıllarca nasıl cezalandırıldığı; İran'daki ayaklanan insanların nasıl bastırıldığı ve daha birçok örnek aklımızda tutulduğunda; hatta Arap Baharı'nda Kaddafi'nin, muhaliflerini yok etmek için nasıl silahlı mücadele ettiği; ayrıca Mübarek rejiminin savaş uçaklarını ve tanklarını Tahrir Meydanı'ndaki göstericiler üzerine nasıl sürdüğünü ve Bahreyn'deki Arap Baharı ayaklanmalarının daha doğmadan silahlı güçlerle nasıl bastırıldığını ve tüm ayaklanmaların büyük ölümlerden kıl payı nasıl kurtulduklarını göz ardı etmemek gerekir. Özellikle Bahreyn'deki ayaklanmacıların Bahreyn'in kendi ve Suudi Arabistan'dan gelen askeri güçlerle nasıl bastırıldığını dikkate almak gerekir.

Ama daha büyük bir tereddüt nedeni, soyut güvensizlik algılamasının kaynağı olan "uluslararası sistemdeki anarşinin" varlığından kaynaklanan belirsizlik ile açıklanabilir. Hem Türkiye hem de diğer ülkeler açısından, Arap Baharı'nın nedenlerini veya hedeflerini, geleceğini ve rotasını tam olarak bilmek mümkün değildi. Tunus ve diğer ülkelerdeki ayaklanmaların gücünün, etkisinin, sürekliliğinin, direncinin ve saiklerinin ne olduğu da bilinmezdi. Bu hareketlere karşılık nasıl bir ulusal veya uluslararası tepki ya da karşılık verileceği de tam olarak belli değildi. Ayaklanmacıların, başta rejimlerin askeri güçleri tarafından nasıl muameleye tabi tutulacağı, örneğin kapsamlı ve şiddetli bir bastırma, püskürtme ve yok etme operasyonunun olup olmayacağı; eğer böyle bir şey olursa öncelikle ayaklanmacıların nasıl hareket edecekleri, direnişe devam edip etmeyecekleri; devlet veya ordu içinden kendilerine destek gelip gelmeyeceği bilinemezdi. Örneğin, 1982 yılında Suriye'de devlet kuvvetlerinin Hama ve Humus'ta binlerce kişiyi öldürmesi olayında olduğu gibi veya bu dönemde Libya'da olduğu gibi, direnişçilerle askeri kuvvetler arasındaki bir çatışmada büyük oranda katliamların olup olmayacağı da kestirilemezdi. Tabi en önemlisi, ayaklanmacıların askerlerle iç çatışmaya girmeleri durumlarında uluslararası aktörlerin nasıl bir tutum takınacakları, hangi tarafa destek verecekleri, verilen sözlerin gerçekten yerine getirilip getirilmeyeceği de bilinemezdi.

Uluslararası anarşik ortamda devletlerin davranışlarını kontrol eden veya denetleyen bir üst otorite olmadığı için, Arap Baharı'nda meydana gelen kaos durumunda devletler arası ilişkilerin nasıl gelişeceği de belli olamazdı. Örneğin, Mısır'daki bir iç ayaklanmanın çıkardığı kargaşa, diğer bir bölge devletinin veya bölge dışı büyük

devletin müdahalesine yol açabilir ve bunun emperyalizme dönüşmesi önlenemez ise, başta Türkiye olmak üzere bölgenin çıkarları nasıl etkilendirirdi? Yine Mısır örneğinde, geçmişte yaşanan acı tecrübenin tekrar etmeyeceğinin, yani İsrail'in bu ülkeye tekrar askeri saldırı yapmayacağına, böyle bir durumda örneğin 1956 savaşında olduğu gibi İsrail'e Fransa veya İngiltere gibi büyük devletlerin destek vermeyeceğinin de garantisi yoktu. Hatta Obama yönetiminin retoriği gereği zayıf bir ihtimal gibi olsa da, ABD'nin bile İsrail'in bir oldu-bittisine destek vermek amacıyla veya Mısır'daki statükonun değişimini kontrol altında tutmak amacıyla Mısır'a askeri bir müdahale yapıp yapmayacağı bilinemezdi.

Tabii ki, İsrail'in olası bir Mısır müdahalesinin, Mısır ile İsrail arasında sınırlı kalmayacağı, Hamas, Hizbullah ve İran gibi aktörlerin de müdahil olacakları, neredeyse kesinlik derecesinde mevcut bir ihtimaldi. İran'ın ve Hizbullah'ın devreye girdiği bir noktada Suriye'nin, Irak'taki Şiiilerin ve daha genel olarak tüm bölgedeki aktörlerin harekete geçeceği ihtimalini de uzak tutmamak gerekirdi. Daha da kötüsü, Türkiye'nin bölgedeki herhangi bir çatışma veya krizin parçası olması durumunda, kendi iç sorunlarını kontrol altında tutması da zorlaşabilir. Özellikle PKK terör örgütü ve ona yakın aktörlerin Türkiye'nin Kürt sorununu manipüle etmesi daha kolay hale gelebilir. Bu durumun ise Türkiye'nin iç politika istikrarını ve demokratikleşme sürecini engelleme ihtimali oldukça yüksek olurdu.

Diğer bir endişe ve şüphe kaynağı, uluslararası aktörlerin Arap Baharı gelişmelerinde "fırsatçılık" yaparak kendileri için çıkar elde etme arayışı ve mücadelesi yapmalarıdır ki, bunun somut örneği Fransa'nın ve İngiltere'nin Libya'ya yaptığı "oldu-bitti" operasyondur. Türkiye, bu ihtimalden hareketle, Batılı ülkelere "Libya'ya petrol için gelememeleri" yönünde uyarılmış ve "NATO'nun böyle bir operasyona aracılık etmemesi gerektiğini" belirtmişti. Türkiye, batılı sömürgeci ülkelerin tarihte olduğu gibi Ortadoğu'yu yeni bir sömürgeleştirme çabası içine gireceklerinden endişe etmiştir. Bu "fırsatçılığın" doğuracağı haksızlık ve kaosun nereye kadar yansıtacağı da ayrı bir merak konusu idi?

Tüm bu ihtimaller ve riskler, spekülasyon değil devletlerin kesinlikle gündemlerinde tuttıkları teyakkuz hali ve hesaplardır. Böylesi durumlarda devletler ve yöneticiler, temkinli ve akıllı hareket etmeye ve muhakkak istikrarı sürdürme yönünde gayret etmeye çalışırlar. Hele bir savaş ve kaosun içine girerek macera peşinde olmayan ve olmak istemeyen küçük, orta ve hatta büyük devletlerin bu konularda daha statükocu davrandıkları biliniyor. Bu nedenlerle Türkiye'nin Mısır ve Libya başta olmak üzere Arap Baharı'nın başlangıç sürecinde şüphe ve endişelerle hareket ettiğini söylemek mümkündür.

TÜRKİYE’NİN TERCİHİ: LİBERAL DEĞERLER LİBERAL DÖNÜŞÜMLER

Türkiye’nin Arap Baharı sürecindeki aktif arabuluculuk girişimler; Mısır, Libya ve Suriye’deki aktörlerle görüşmeler; özellikle başta Cumhurbaşkanı Gül, Başbakan Erdoğan ve Dışişleri Bakanı Davutoğlu olmak üzere ilgili yetkililerin ABD Başkanı Obama, Dışişleri Bakanı Clinton ve diğer Batılı ülke liderleriyle telefonda veya yüz yüze görüşmelerinden edindikleri izlenimin ve değerlendirmeler, Türkiye’nin tercihinde çok büyük bir etki yapmıştır (CNNTürk 2011). Bu etki şudur: ABD’nin ve diğer Batılı ülkelerin Arap Baharı sürecinde diktatörlerden yana değil ayaklananların yanında yer aldıkları; istikrarı değil değişimi istedikleri; bunun için dış politika araçları kullandıkları; hatta gerektiğinde ayaklanmacı ve muhaliflere askeri ve siyasi destek verdikleri; diğer yandan da bu ülkelerdeki dengelerin ayaklananlar lehine gelişmekte olduğu gözlemlenmiştir. Bu gözlem, anarşik ortamdaki risk ve belirsizliğin ortadan kalkmakta olduğu yönünde bir algılama doğurmuş; böylece Türkiye’nin Arap Baharı’na dönük dış politikasını “temkinli olmaktan” çıkarıp, ayaklanmalara ve muhaliflere “destek verme” yönünde değiştirmiştir. Türkiye bu andan itibaren diktatörleri açık ve sert bir şekilde eleştirmeye ve hatta iktidarı bırakmaları konusunda çağrı yapmaya başlamıştır. Bu dönüşümün nedenlerini ve parametrelerini ise şöyle açıklayabiliriz.

Arap Baharı gelişmelerine bakıldığında gözden kaçmaması gereken bir nokta var: Batılı ülkeler; Tunus, Mısır, Libya, Suriye ve hatta kısmen de olsa Yemen örneklerinde ayaklanmacılara destek vermiş, diktatörlerin iktidarı bırakmaları yönündeki çağrılar yapmış ve gerektiği durumlarda değişik yollardan müdahalelerde bulunmuşlardır. ABD ve Avrupa ülkeleri, Mısır’da Mübarek’in gitmesi için yoğun bir diplomasi ve siyaset uygulamışlar, Libya’da ise NATO kanalıyla bizzat askeri müdahale yapmışlardır. Suriye ve Yemen’de de benzeri bir tutum takınılmış, ancak özellikle uluslararası dengeler ve şartlar nedeniyle Libya kadar hızlı bir müdahale olmamıştır. Rusya’nın ve Çin’in Suriye’ye destek vermesi, bu devlete karşı BM kararlarının oluşmasında engel olmuştur. Uluslararası sistemdeki bu gelişmeler, doğal olarak bölgedeki ve dünyadaki güç dengelerini yeniden oluşturmuştur. Devletlerin birbiriyle ilişkilerinde yeni durumlara ve tutumlara yol açmıştır. Bu durumlarda Türkiye’nin geleneksel olduğu gibi müttefiklerine daha yakın durduğunu söyleyebiliriz. Türkiye’nin Arap Baharı’nda ayaklanmacılara destek konusunda Batılılarla birlikte tavır takınmasının dört nedeni olduğunu düşünüyorum.

Birincisi, Türkiye’nin ve özellikle AK Parti’nin Batılı, liberal, demokratik ve hukuka dayalı bir devlet düzeninden yana olmasıdır. Türkiye’nin zaten bu değerlerin Ortadoğu’da da geçerli olmasından yana olduğunu yukarıda belirtmiştik. Bu bağlamda, Türkiye’nin Arap Baharı’nın demokratikleşme ve özgürlüklerle sonuçlanacağını öngörmüş olması ve özellikle ABD ve Batılı ülkelerin buna destek verdiklerini gör-

mesi, Türkiye'nin değerler düzeyinde karar vermesinde etkili olmuştur. Sosyal inşacıların (konstruktivistlerin) belirttiği gibi, Türkiye, bu dönemde ve şartlarda geçerli olan uluslararası sosyal değerler ve normlar üzerinden hareket etmeyi tercih etmiştir. Liberal teori açısından bakılırsa, demokrasi, özgürlük ve halka dayalı yönetim değerlerine açıkça destek vermiştir. Türkiye, hem kendi ulusal düzeyinde hem de uluslararası alanda yükselen “demokratik değerlerin” etkisi altında kalmıştır. Bunda Türkiye'nin ABD ile ittifakının ve AB'ye üyelik çabasının çok etkili olduğunu söyleyebiliriz.

İkincisi, Türkiye, Arap Baharındaki diktatörlerin halklarına yaptığı şeylerin desteklenemez ve hoş görülemez olduğunu kabul etmiştir. Kaddafi'nin ve Esad'ın göstericilere askeri güç kullanması, binlerce insanı öldürmesi, değişim için gerekli reformları yapmaktan uzak olmaları, Türkiye'nin bu liderlerle ve rejimlerle olan bağını koparmıştır. Hele bir de, Türkiye'nin tüm liderlere yaptığı reform çağrısının ve aksi taktirde durumlarının daha da kötü olacağı şeklindeki uyarılarının karşılık bulmaması, Türkiye'yi hem kızdırmış hem de karşı duruşunu hızlandırmıştır.

Üçüncüsü, Türkiye'nin, Arap ülkelerindeki diktatörlüklerin artık zamanının geçtiğini düşünmekte olmasıdır. Yukarıda da belirttiğimiz gibi, Türkiye zaten bu ülkelerde değişimden yana bir tavra sahipti; şimdi bu tavrını açıkça göstermenin ve uygulamaya başlamanın zamanının geldiğine karar verdi. “Zamanın Ruhü”, en azından Kaddafi ve Mübarek gibi diktatörlerin sonunun geldiğini gösteriyordu ve Türkiye de bu Ruh'a aykırı bir konumda kalmak istemedi. Zamanın Ruhü ile ilişkili bir başka konu, Türkiye'nin ait olduğu uluslararası konumu koruma ve devam ettirme arzusudur.

Türkiye Arap Baharı'nda gösterdiği performans ile, daha bir yıl önce Batıda yapılan ve Türkiye'yi sıkıntıya sokan “eksen kayması tartışmalarına” net ve güçlü bir cevap vermiştir: Türkiye Arap Baharı'ndaki tavrı ve politikasıyla, Batılı ülkelerle işbirliği içinde olduğunu, Batılı değerlerin bölgede yaygınlaşması için çabaladığını, İran'la işbirliği içinde olmadığını ve en yakın komşusu olan Suriye'yi bile feda ederek Batıyla birlikte olduğunu bir kez daha ortaya koydu. Muhtemelen bu nedendir ki, Time dergisi, Başbakan Erdoğan'ı kapak yaptığı sayıda “Erdogan's Way” başlığıyla Türkiye'nin ne kadar başarılı ve etkili olduğunu ve bunu Erdoğan'ın stili ile gerçekleştirdiğini iddia etti (Time 2011). Yani, Türkiye'nin bir eksen kayması içinde olmadığı, Batı ve bölge için ne kadar önemli olduğu ortaya konmuştur.

Dördüncüsü, Türkiye'nin bölgeye model veya örnek olabileceği söyleminin, bu süreçte uygulanabilme ihtimalinin doğmasıdır. Yani Türkiye'nin Arap Baharı ülkelerinde demokratik, modern ve laikliğe dayalı sistemlerin kurulması için öncülük veya kılavuzluk edebileceği düşüncesidir. Örneğin Türkiye hem Mısır'da demokratik düzene geçiş hem de Libya'nın yeniden yapılandırılmasında rol oynamaktadır. Başbakan Erdoğan'ın geniş bir heyetle, Mısır, Libya ve Tunus'a yaptığı “görkemli” ve bir o kadar

da gündem oluşturan gezisi ve bu gezide ileri sürdüğü görüşler, Türkiye'nin bu süreçte rol oynamakta olduğunu açıkça göstermiştir. Yukarı da belirttiğimiz gibi, Türkiye'deki siyasal İslam'ın dönüşümünü temsil eden AK Parti tecrübesi, bu ülkelerdeki İslami hareketlerin ve partilerin dönüşümde önemli bir "örneklik" ya da "ilham kaynağı" teşkil edebilir. Bu bağlamda, Erdoğan'ın Mısır, Libya ve Tunus'a yaptığı gösterişli ziyaret ve görüşmeler, Türkiye'nin bölgeye dönük liberal açılımını göstermiş; Erdoğan'ın Mısır'da "laiklik" tavsiyesinde bulunması da gözden kaçmamalı (Sabah 2011).

Ancak Türkiye'nin bu rolünün sınırlarının ne olduğu veya olacağı konusunda yeni bir gelişmenin ipuçları ortaya çıkmıştır. Bu da, Türkiye'nin bölgedeki gelişmeleri etkilemek için "müdahale" ve hatta "askeri operasyon" yapabileceği yönündeki düşüncelerdir ki bu Türkiye'nin Arap Baharı sürecinde ortaya çıkan son ve yeni konudur.

TÜRKİYE'NİN SON HAMLESİ: ŞAHİN POLİTİKA MI?

Suriye olaylarının tırmanarak ulusal ve uluslararası bir kriz haline geldiği bir dönemde Başbakan Erdoğan'ın Karadeniz Enerji ve Ekonomi Formu'nun açılışında yaptığı bir konuşmada, uluslararası aktörlerin Libya'da gösterdikleri ilgiyi Suriye'ye göstermediklerini ileri sürerek eleştirdiği konuşması (T24 2011),¹¹ Türkiye'nin müdahale yanlısı bir politika izleyemeye çalıştığı izlenimi doğurdu. Başbakan bu konuşmasında Batılı ülkelerin Libya'ya askeri bir operasyon yaparak gösterdikleri kararlılığı Suriye örneğinde de göstermemelerini eleştirdi. Bu durumun, Türkiye'nin geleneksel dış politikasından oldukça farklı ve yeni bir gelişme olduğu söylenebilir.

Erdoğan'ın bu çıkışının iki nedeni olabilir. Birincisi, son zamanlarda hem Batı medyasında hem de Suriyeli Müslüman Kardeşlerin ortaya koyduğu görüşlerde ileri sürülen, Türkiye'nin Suriye'ye askeri bir müdahale yapabileceği yönünde tekliflere verilen bir cevap olabilir. Erdoğan'ın bu çağrısı beklenti ve övgülerden etkilenerek yapmış olmasının ihtimali yüksektir. Diğer neden, Türkiye'nin Suriye olayına sessiz ve etkisiz kalması halinde kendi ulusal çıkarlarının riske gireceği, örneğin Kürt sorununun daha da büyüyeceği, mezhep veya din çatışmasının Türkiye'ye de sıçrayabileceği gibi "ulusal çıkar" hesapları olabilir. Bu ikisinden daha kötüsü, üçüncü bir ihtimal, Türkiye'nin öncülük edeceği olası bir askeri müdahale sonucunda Suriye'de, Ortadoğu'da veya başka bir süreçte, ilave avantajlar veya çıkarlar elde edeceği gibi düşünceler olabilir. Tamamen spekülasyon ürünü olsa bile, bu tür durumların tarihte pek çok örneklerinin olması nedeniyle, kesinlikle ihmal edilmemesi gereken bir ihtimal olarak düşünülebilir; en azından "şeytanın avukatlığı" böyle düşündürüyor.

Bu ihtimallerden hangisi gerekçe olursa olsun, Türkiye'nin Arap Baharına "askeri müdahale" yoluyla katkı yapma olasılığı, böylece düzen kuruculuk yapmaya çalışması, Türkiye'nin tüm tarihinde görülmemiş bir düzeyde "şahin rolü" oynaması anlamına

gelir. Bu rol, Türkiye'nin sadece dış politikasını ve uluslararası konumunu değil aynı zamanda iç politikasını da derinden etkileyecek bir durum ortaya koyar. Türkiye'nin böyle bir müdahale operasyonunun parçası veya öncüsü olması, Türkiye'deki dengeleri sarsacağı gibi, uluslararası tepkileri de artırır. Bu tür denge ve uygunluk sorunları bir yana, Türkiye'nin orta ve uzun vadede çıkarları açısından çok riskli bir kumardır. Her ne kadar tam olarak uygulamaya koyamamış olsa da, Turgut Özal'ın 1990-1991 Körfez Savaşı politikası da böyle bir kumara dayanmıştı. Özal bu perspektifle açık ve net bir şekilde ABD'nin politikasına destek vermiş ve Irak'a asker göndermeyi planlamıştı. Ancak bu planını uygulamaya koyamamıştı. Bu politikanın sonuçlarının Türkiye için çok olumsuz ekonomik, askeri, siyasi ve sosyal sorunlar getirdiğini 1990'lı yıllarda yakından görmüştük; Kuzey Irak kaynaklı PKK terörü örneğinde olduğu gibi, bazı olumsuz etkileri bugün bile hala devam etmektedir. Turgut Özal'ın geleneğini açık bir şekilde savunan Erdoğan'ın, aynen Özal'ın yaptığı gibi "fırsat" doğduğunda kullanmayı deneyip denemeyeceğini bekleyip göreceğiz.

Diğer yandan, Erdoğan'ın söylemlerinin AK Parti ve genel olarak Türkiye'nin belirlenmiş bir politikası olup olmadığını henüz bilmiyoruz. En başta AK Parti'nin ve hükümetin, ama genel olarak Türkiye kamuoyunun böyle bir role razı ve hazır olduğunu söylemek mümkün değildir. Zira Davutoğlu, Erdoğan'ın konuşmasının hemen ardından yaptığı bir açıklamada, Erdoğan'dan farklı ve daha sakin bir dil kullanarak, Türkiye'nin asıl amacının Suriye'nin baskı altına alınabilmesi için yaptırımlar uygulanmasından yana olduğunu ileri sürdü. Davutoğlu'nun, Erdoğan'ın farklı olarak, hem 2002'den beri hem de Arap Baharı sürecinin son döneminde izlediği dış politikaya uygun bir görüş ve söylem sergilediğini söyleyebiliriz. Eğer Davutoğlu'nun görüşüne itibar edecek olursak, bu durumda Erdoğan'ın şahin tavrının Suriye üzerindeki baskıyı daha da artırmak amacına dayandığını düşünmek mümkündür.

Gerçekten de, Türkiye, Arap Birliği'nin Suriye'ye karşı almış olduğu ambargo kararına katılmış ve Suriye'ye karşı sıkı bir ambargo uygulamaya başlamıştır. Özellikle Suriye rejimi ve Esad'ın yakınlarına dönük olarak uygulanan bu ambargonun temel amacı Suriye üzerindeki baskıyı artırarak, askeri güç kullanımına gitmeden sorunu çözmektir. Bu özelliği nedeniyle ve ambargo uygulamasının başarılı olması durumunda, Türkiye'nin Suriye'ye askeri bir müdahale yapma düşüncesi gündemden çıkacaktır.

SONUÇ

ABD'den Avrupa'ya ve Ortadoğu'ya kadar dünya ekonomi ve siyasi sisteminin büyük bir kriz ve dönüşüm içinden geçmekte olduğu ve problemlerin günden güne büyüdüğü bir dönemde meydana gelen Arap Baharı'nda, Türkiye'nin dış politikasının değişmeden devam etmesini beklemek mümkün değildi. ABD ve AB ülkeleri gibi büyük

güçlerin ekonomik sorunlarının global sistemi sarstığı bir dönemde, bu sarsıntıdan bölgesel ve yerel aktörlerin etkilenmemesi olası değildir. Neorealistlerin belirttiği gibi, böylesi dönemlerde devletlerin eşit konumları vardır: Herkes kendi başının çaresine bakmaya ve güvenliğini sağlamaya çalışır. Ancak neorealistlerin aksine ve muhalifine, hiçbir değişim sadece dışsal/anarşik ortamın şartlarıyla açıklanamaz. Hatta aslında neorealistlere göre aslında bu bir değişim bile değildir. Dolayısıyla, neorealizm bu değişimi açıklayamadığı gibi bu durumlarda devletlerarası işbirliğini de tam olarak izah edememektedir. Bu açıdan bakıldığında, Türkiye'nin Arap Baharı gelişmelerinde ve özellikle Suriye örneğindeki "ulusal çıkarı", Suriye'ye karşı ve içişlerinde kaosa yol açacak bir tavır sergilemekten kaçınmak olması gerekirdi.

Ancak Türkiye, Arap Baharı politikasını pozitivist teorilerin belirttiği gibi spesifik ve materyal ulusal çıkar tanımlamalarına göre değil, post-pozitif ve liberal ulusal çıkar tanımlamalarına göre belirlemektedir. Türkiye, Arap Baharındaki gelişmelere dönük "tereddüdünü" kısa bir sürede atlattıktan sonra, uluslararası sosyo-kültürel değerler ile hedeflediği Batılı değerler ve ideallerinin örtüştüğü noktada kendine "kesin ve açık" bir konum belirlemiştir. Bu tercihin Batıda ve ayaklanmaların olduğu Arap dünyasında çok büyük bir sempati bulduğuna şüphe yoktur. Ancak bu konumun sürdürülebilmesi için, istikrarlı ve sürekli olması beklenir. Aksi taktirde Arap Baharı'ndaki ve uluslararası sistemdeki diğer aktörlerle ilişkilerinde daha büyük sorunlar yaşaması yüksek bir ihtimaldir.

KAYNAKÇA

- Anadoluhaber (2011), "Erdoğan: NATO'nun Libya'da ne işi var, böyle saçmalık olabilir", <http://www.anadoluhaber.net/erdogan-nato-nun-libya-da-ne-isi-var-boyle-sacmalik-olabilir-mih11962.html>
- Attabot (2011), "Libya'da artık eski yönetime yer yok", <http://www.attabot.com/haber/libya-da-artik-eski-yonetime-yer-yok-4177478/>; *Hürriyet*, 24 Mayıs 2011.
- Attabot (2011), "Türkiye'nin planına ABD'den destek", <http://www.attabot.com/haber/turkiyenin-planina-abd-den-destek-3982175/>
- Bila, Fikret (2011), "Gül'ün Tahran konuşmasının tarihi önemi", <http://siyaset.milliyet.com.tr/gul-un-tahran-konusmasinin-tarihi-onemi/siyaset/siyasetyazardetay/06.08.2011/1423199/default.htm>.
- CNNTürk (2011), "Erdoğan-Obama ve Davutoğlu-Clinton görüşmeleri", 05.02.2011, <http://www.cnntrk.com/2011/dunya/02/05/obama.ile.erdogan.telefonda.ne.gorustu/605775.0/index.html>
- Cruz, Alberto (2011), "Condolezza Rice was right: a new Middle East is being born", <http://www.nodo50.org/cepid/spip.php?article166>
- Çandar, Cengiz (2011), "Türkiye, Mısır'ın neresinde", *Radikal*, 01.02.2011. Çandar, Türkiye'nin tavrını "kabul edilemez suskunluk" şeklinde ifade etti.

- Davutoğlu, Ahmet (2011), "Libya'da iç savaş istemiyoruz; kardeş kavgasının çıkmasını engelle-
yecek şekilde can güvenliğinin sağlanmasından yanayız", *Zaman*, 21.02.2011.
- Davutoğlu, Ahmet (2011), "Tunuslular sorunların barışçı yollardan çözülebileceğini göstermiş
oldu", *Zaman*, 21 Şubat 2011.
- F5haber (2011), "Başbakan Suriye'yi sert uyardı", [http://www.f5haber.com/internethaber/
erdogan-dan-suriye-ye-sert-uyari-haberi-2589245/](http://www.f5haber.com/internethaber/erdogan-dan-suriye-ye-sert-uyari-haberi-2589245/)
- Gözen, Ramazan (2010), "Son Dönem Türk Dış Politikasının Analizi: Kimlik, Strateji, Siyaset",
Ali Resul Usul (der.) *Yükselen Değer Türkiye: Araştırma Raporları*, İstanbul, MÜSİAD Yayını,
s.115-144.
- Gözen, Ramazan (2011), "Un asse politico orientato sui valori liberali", *Diritto E Liberta*, Anno
XII- n.19/2011.
<http://video.cnnturk.com/2011/haber/1/31/gannusi-tunus-icin-akp-modelini-dusunuyor>
<http://www.akparti.org.tr/site/haberler/her-zaman-dik-duracagiz-diklenmeyecegiz/10965>
[http://nethaberci.com/sondakika-ekonomi-haberleri/turkiye-suriye-lubnan-ve-urdun-ortak-
pazari-ocakta-devrede-87810.html](http://nethaberci.com/sondakika-ekonomi-haberleri/turkiye-suriye-lubnan-ve-urdun-ortak-pazari-ocakta-devrede-87810.html)
<http://www.zaman.com.tr/haber.do?haberno=1032279>; [http://nethaberci.com/sondakika-ekonomi-
haberleri/turkiye-suriye-lubnan-ve-urdun-ortak-pazari-ocakta-devrede-87810.html](http://nethaberci.com/sondakika-ekonomi-haberleri/turkiye-suriye-lubnan-ve-urdun-ortak-pazari-ocakta-devrede-87810.html)
<http://yenisafak.com.tr/Dunya/?i=300956>.
- Kirişçi, Kemal (2011), "Turkey's Demonstrative Effect and the Transformation of the Middle
East", *Insight Turkey*, Vol.13/ No.2, s.33-55.
- Mengi, Güngör (2011), "Tahran Gösterisi", <http://haber.gazetevatan.com/0/9928/4/Haber>
- Milliyet (2011), "Mısırlı Müslüman Kardeşler'in partisi AKP'den seçim taktikleri alıyor", [http://
dunya.milliyet.com.tr/misirli-musulman-kardesler-in-partisi-akp-den-secim-taktikleri-
aliyor/dunya/dunyadetay/19.11.2011/1464679/default.htm](http://dunya.milliyet.com.tr/misirli-musulman-kardesler-in-partisi-akp-den-secim-taktikleri-aliyor/dunya/dunyadetay/19.11.2011/1464679/default.htm)
- Nethaberci (2011), "Erdoğan: Petrol için kimse gelmesin", [http://nethaberci.com/sondakika-
ekonomi-haberleri/erdogan-petrol-icin-kimse-gelmesin-canli-169387.html](http://nethaberci.com/sondakika-ekonomi-haberleri/erdogan-petrol-icin-kimse-gelmesin-canli-169387.html)
- Pope, Hugh (2011), "The Turkish Model and the Middle East", [http://www.crisisgroup.org/en/
regions/europe/turkey-cyprus/pope-the-turkey-model-and-the-middle-east.aspx](http://www.crisisgroup.org/en/regions/europe/turkey-cyprus/pope-the-turkey-model-and-the-middle-east.aspx)
- Radikal (2011), "Erdoğan: Libya'da Fransa devre dışı kaldı", *Radikal*, 25.03.2011.
- Radikal (2011), "Erdoğan'dan Esad'a sert mesaj: Zulm ile abad olunmaz", *Radikal*, 24.08.2011.
- Radikal (2011), "Libya temas grubu İstanbul'da toplanıyor", *Radikal*, 24.08.2011.
- Radikal (2011), "Mısır Kardeşliği: Obama-Erdoğan'dan işbirliği çağırısı", *Radikal*, 31.01.2011.
- Sabah (2011), "Başbakan Erdoğan'dan laiklik açılımı", [http://www.sabah.com.tr/
Gundem/2011/09/15/basbakan-erdogandan-laiklik-acilimi](http://www.sabah.com.tr/Gundem/2011/09/15/basbakan-erdogandan-laiklik-acilimi)
- Sondakika (2011), "Arap Gazetesi: Türkiye Araplaşıyor", "Arap tarihinin pusulası şimdi
İstanbul'u istikamete işaret ediyor", [http://www.sondakika.com/haber-arap-gazetesi-turkiye-
araplasiyor-3160893/](http://www.sondakika.com/haber-arap-gazetesi-turkiye-araplasiyor-3160893/)
- Şalakani, Amr (2011), "Mübareke son uyarı bugün sonrası çok çirkin olacak", *Radikal*,
01.02.2011.

- T24 (2011), “Erdoğan, Suriyede petrol yok diye mi sessisiniz”, <http://www.t24.com.tr/haberdetay/182129.aspx>; <http://www.haberler.com/erdogan-dan-dunyaya-suriye-resti-3130093-haberi/>; <http://www.euractiv.com.tr/enerji/interview/erdogandan-dunyaya-sitem-suriyede-yeterince-petrol-yok-diye-goz-ardi-ediliyor-022462>
- Time (2011), “Erdoğan’s Way”, *Time*, Nov.28, 2011, <http://www.time.com/time/covers/europe/0,16641,20111128,00.html>
- Yetkin, Murat (2011), “Baş Döndürücü Ankara-Şam trafiği”, *Radikal*, 29.04.2011.
- Zaman (2010), “Türkiye, Suriye, Lübnan ve Ürdün ortak pazarı Ocak ayında devrede”, *Zaman*, 26.09.2010.
- Zaman (2011), “Ankara, Mısır için bekle-gör pozisyonunda”, *Zaman*, 11.02.2011.

NOTLAR

- ¹ Bin Ali’nin ayrılışına verdiği destek, Davutoğlu’nun Bina Ali’nin ayrılmasından hemen sonra Tunus’a giderek yeni yöneticilerle görüşmesinde görülebilir. Davutoğlu, “Tunuslular sorunların barışçı yollardan çözülebileceğini göstermiş oldu”, diyerek bunu dile getirdi. *Zaman*, 21 Şubat 2011.
- ² Cengiz Çandar, “Türkiye, Mısır’ın neresinde”, *Radikal*, 01.02.2011. Çandar, Türkiye’nin tavrını “kabul edilemez suskunluk” şeklinde ifade etti. Basına göre, “Ankara, Mısır için bekle-gör pozisyonunda” idi, *Zaman*, 11.02.2011.
- ³ Amr Şalakani, “Mübareke son uyarı bugün sonrası çok çirkin olacak” başlıklı makalesinde, ayaklanmaların 8. gününde “Türkiye hala sessiz” şeklinde eleştirdi. *Radikal*, 01.02.2011.
- “Mısır Kardeşliği: Obama-Erdoğan’dan işbirliği çağrısı”, Obama, Erdoğan’ı arayarak bölgedeki gelişmeler konusunda birlikte hareket etme çağrısı yaptı. *Radikal*, 31.01.2011.
- ⁵ Erdoğan TBMM konuşması, Mısır’daki sorunların en kısa zamanda çözülmesi temennisi, <http://yenisafak.com.tr/Dunya/?i=300956>; *Radikal*, 01.02.2011.
- ⁶ Davutoğlu, “Libya’da iç savaş istemiyoruz; kardeş kavgasının çıkmasını engelleyecek şekilde can güvenliğinin sağlanmasından yanayız”, *Zaman*, 21.02.2011. Ayrıca “Türkiye’nin planına ABD’den destek”, <http://www.attabot.com/haber/turkiye-nin-planina-abd-den-destek-3982175/>
- ⁷ Örneğin, “Arap Gazetesi: Türkiye Araplaşıyor”, “Arap tarihinin pusulası şimdi İstanbul’u istikamete işaret ediyor”, <http://www.sondakika.com/haber-arap-gazetesi-turkiye-araplasiyor-3160893/>
- ⁸ <http://video.cnnturk.com/2011/haber/1/31/gannusi-tunus-icin-akp-modelini-dusunuyor>
- ⁹ “Mısırlı Müslüman Kardeşler’in partisi AKP’den seçim taktikleri alıyor”, <http://dunya.milliyet.com.tr/misirli-musulman-kardesler-in-partisi-akp-den-secim-taktikleri-aliyor/dunya/dunyadetay/19.11.2011/1464679/default.htm>
- ¹⁰ <http://www.akparti.org.tr/site/haberler/her-zaman-dik-duracagiz-diklenmeyecegiz/10965>
- ¹¹ “Erdoğan, Suriyede petrol yok diye mi sessisiniz”, <http://www.t24.com.tr/haberdetay/182129.aspx>; <http://www.haberler.com/erdogan-dan-dunyaya-suriye-resti-3130093-haberi/>; <http://www.euractiv.com.tr/enerji/interview/erdogandan-dunyaya-sitem-suriyede-yeterince-petrol-yok-diye-goz-ardi-ediliyor-022462>